।। नेपाली श्रम क्षेत्र: समस्या र चुनौति।।

श्रम र नेपाली समाज

नेपाली समाज, 'सामन्ती' र 'पूँजीवादी' समाज वीचको "कृषि-उत्तर" (पोष्ट पिजेन्ट सोसाईटी) समाज हो ।"कृषि-उत्तर"समाज भनेको राजनीतिक अर्थशास्त्रलाई संगठित गर्ने सिद्धान्त 'पूँजीवाद' बनिसकेको तर सिङ्गो समाज भने औद्योगिक समाजमा रुपान्तरित भइ नसकेको अवस्था हो ।युरोपमा १९ औं शताव्दी र २० औं शताव्दीको शुरुवातमा भए जस्तो परिवर्तनका प्रकृयाहरु नेपाली समाजमादेखिंदैन। कृषि पेशाबाट बाहिरिएको ठूलो समूह औद्योगिक श्रमशक्ति भएकै छैन र त्यो समूहले आफूलाई अर्थतन्त्रको 'यो' वा 'त्यो' क्षेत्रको स्थिर रोजगारीमा टिकाई राख्न पनि सकेको छैन । यसरी नेपाली समाजको वर्ग संरचनामा 'पुरानो वर्ग र नयाँ वर्गको मिश्रण' देखिन्छ ।

नेपालमा १ करोड १७ लाख ७९ हजार व्यक्ति रोजगारीमा रहेका छन्; यो संख्यामा५३ प्रतिशत महिलाहरु छन् । श्रमशक्तिको अत्यधिक हिस्सा गाऊँ आधारित छ तर शहरीया रोजगारीको झण्डै ५६ प्रतिशत पुरुषले ओगटेको देखिन्छ । सिङ्गो श्रमशक्तिमा लगभग १७ प्रतिशतमात्र पारिश्रमिक-रोजगारीमा छन्; त्यसको पनि ७९% भन्दा माथि नीजि क्षेत्रमा काम गर्छन् । सिङ्गो श्रमशक्तिको ८३ प्रतिशत स्वरोजगार छन् । यी स्वरोजगारहरु पनि नियमित रोजगारदाता भएका/नभएका र ज्याला दिन नपर्ने परिवारका सदस्यलाई गराईने र अन्य गरी चार भागमा विभक्त छन् (हेर्नुहोस्, तालिका-१)।

तालिका-१:रोजगारी सङ्क्षेपमा

रोजगार संख्या	जम्मा	महिला
१५ वर्ष माथिका कुल रोजगार व्यक्तिको संख्या	**१,१७,७९,०००**	६२,५९,०००
• शहरी क्षेत्र	१,५३५,०००	६८०,०००
• ग्रामिण क्षेत्र	१,०२,४४,०००	५५,८०,०००
सिङ्गो श्रमिकमा तलवीको श्रमिकको प्रतिशत	१६.९	२६.२
तलवी कामदार/कर्मचारी	**१९,९१,०००**	५२१,०००
• सरकारी क्षेत्र	**३३८,०००**	७२,०००
• सार्वजनिक संस्थान	**७३,०००**	**१३,०००**
○ वित्तिय क्षेत्र	१८,०००	४,०००
○ गैर-वित्तिय क्षेत्र	५५,०००	९,०००
• राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था	**५७,०००**	१६,०००
• नीजि कम्पनी	**१,५२५,०००**	
○ दर्ता गरिएका वित्तिय कं.	२४,०००	७,०००
○ दर्ता गरिएका गैर-वित्तिय कं.	४५०,०००	११८,०००
○ दर्ता नगरिएका कं.	२७९,०००	६५,०००
○ अन्य	७७२,०००	२३०,०००
स्वरोजगार	**९,७८६,०००**	५,७४०,०००
• नियमित रोजगारदाता भएका	११५,०००	२०,०००

• नियमित रोजगारदाता नहुने	४,२६५,०००	१६७८,०००
• ज्याला दिनु नपर्ने परिवारका सदस्यले काम गर्ने	५,३८७,०००	४०३४,०००
• अन्य	१९,०००	८,०००
जनसंख्याको अनुपातमा रोजगारी	८१.७	७८.५
अनौपचारिक क्षेत्रमा रोजगारी		
• गैर-कृषि क्षेत्रमा हाल रोजगारप्राप्त (१८.२%)	२,१४२,०००	७६३,०००
• सबैखाले उद्योगहरुमा रोजगारप्राप्त	११,३३२,०००	६,१६९,०००
• कृषि तथा मत्स्यपालन उद्योगमा रोजगारप्राप्त	८,६७७,०००	५,२६५,०००
• गैर-कृषि क्षेत्रमा तलवी कामदार	१,०५४,०००	२१३,०००
बालबालिका काममा	२,०९७,०००	१,१३८,०००
• ५-१४ वर्ष उमेरका बालबालिकाको हालको रोजगारी दर	०.७%	
• हप्ताको औसत कामको घण्टा	१८	१८.२
• हाल स्कूल जानेहरु	१,८०७,०००	९४७,०००
• हाल स्कूल नजानेहरु	२९०,०००	१९१,०००

स्रोतः नेपाल श्रम शक्ति सर्वेक्षण-२०६४/६५

रहन-सहन, खाना-पान र जिम्मेवारी बहनको हिसावले पनि नेपाली समाज तेजीका साथ परिवर्तित हुँदैछ । इन्धनको रुपमा दाउराको सट्टा एलपी ग्यास बाल्ने, मट्टितेलको टुकीको सट्टा विजुली वत्ति बाल्ने; आफ्नै गाँऊ-ठाँऊमा प्राण धान्ने सुसे धन्दामा लागि रहनुको सटो समृद्ध जीवनको खोजीमा कामका लागि गांऊ छोड्ने र विदेशमा समेत जानेको संख्या व्हात्तै बढेको छ । महिला-पुरुष साक्षरताको दर वृद्धिसंगै, पहिले-पहिले “हल्लाको पछि लाग्ने” हाम्रो समाज रेडियो, टेलिफोन (मोवाइल सहित), टिभी, कम्पुटर प्रयोग गर्न थालेको छ (तालिका-२) । घरधन्दा, बालबालिका र पाका उमेरका आफन्तजनहरुको हेरचाह जस्ता गैर आर्थिक क्रियाकलापको रुपमा लिइएको घरायसी काममा १० वर्षको तुलनामा पुरुषको सहभागिता ७% ले बढेको छ । परम्परावादी तहगत हाम्रो समाजमा आम रुपमा यस्तो काम “महिला कै ठेक्का” जस्तै ठानिन्छ ।

तालिका-२: बदलिंदो नेपाली समाज सङक्षेपमा

आफ्नै घर भएका परिवार	८९.२%	डेरामा वस्ने परिवार	९.२%
इन्धनको रुपमा दाउरा बाल्ने	६८.४%	इन्धनको रुपमा एलपी ग्यास प्रयोग गर्ने	१२.३%
मट्टितेलबाट बत्ति बाल्ने घर	३३%	बिजुली बत्ति बाल्ने घर	५६.१%
धाराको पानी प्रयोग गर्ने घर	४५%	हाते पम्प/वोरिङ्ग प्रयोग गर्ने	३९%
टेलिभिजन भएका घर	३३.२%	रेडियो भएका घर	५७.९%
टेलिफोन भएका घर	९.८%	मोवाइल भएका घर	२८.३%
कम्प्युटर भएका घर	३.१%	खेतीयोग्य जमिन भएका घर	७८.४%
कामकालागि परिवार कोही न कोही गाँऊबाट वाहिरिएका	४३.८%	कामकालागि परिवारका कोही न कोही विदेशिएका	२९.१%
पुरुष साक्षरता दर	७४.७%	महिला साक्षरता दर	५३.१%

स्रोतः नेपाल श्रम शक्ति सर्वेक्षण-२०६४/६५

श्रम र रोजगारीको ढाँचा

नेपाली श्रम बजारको आफ्नै विशेषतापनि छ । यहाँ पनि उत्पादन-प्रकृयाको हिसाबले श्रम क्षेत्रको प्रकृति “संगठित र असंगठित; औपचारिक र अनौपचारिक; देशीय र अन्तरदेशीय” छ।

रोजगारीको ठूलो हिस्सा अझै पनि कृषि आधारित (७४%) छ, सिङ्गो श्रमशक्तिको २६% मात्र गैरकृषि रोजगारीमा छ ।

नेपाली श्रम "**नियमित र भैपरिआउने**" गरी मूल दुइ श्रेणीमा बाँडिएको छ । स्थायी र अस्थायी प्रकृतिको श्रम सम्बन्धमा रहेको श्रम 'नियमित' हो भने ठेक्का-करार, दैनिक ज्यालादारी, घर आधारित, मौसमी, आउट सोर्सिङ्ग, घण्टा आधारित काम, पार्ट-टाइम, 'फ्लेक्सी-टाइम'तथा ब्रेक ड्यूटीआदि 'भैपरिआउने' प्रकृतिका श्रम सम्बन्ध हुन् । पछिल्लो श्रमशक्ति सर्वेक्षणको प्रतिवेदनका अनुसार रोजगार मध्ये ४६% मात्र मासिक पारिश्रमिक आधारित रोजगारीमा छन्, बाँकी सबै पिसरेट, हप्ते तथा दैनिक ज्यालादारीमा काम गर्छन् (तालिका-३)।नेपालमा स्थायी श्रमिक बाहेक अरुहरुले तलबी बिदा, सञ्चय कोष, उपदान र शिक्षा-स्वास्थ्य-आवाससँग जोडिएका सुविधाहरु पाउँदैनन् । जसको कारण नियुक्ति पत्र दिने/नदिने, स्थायी गर्ने-नगर्ने, नो वर्क-नो पे, हायर-फायर जस्ता विषयमा विवाद हुने गरेको हो ।

तालिका-३: कामको घण्टा र भुक्तानीको तरीका

विवरण	**जम्मा**	**महिला**
मुख्य काममा हप्ताको सालाखाला घण्टा	३८.७	३४.८
• शहरी क्षेत्र	४२.७	३५.४
• ग्रामिण क्षेत्र	३७.९	३४.६
ज्याला भुक्तानीको तरीका		
• पिसरेटको आधारमा	२०८,०००	५८,०००
• काम गरेको समयको आधारमा	**१७८३,०००**	
○ दैनिक ज्यालादारी	७४९,०००	२२४,०००
○ हप्ता-हप्तामा	१०८,०००	२४,०००
○ महिनावारी	९१६,०००	२१४,०००
○ अन्य	१०,०००	२,०००
नगद वा जिन्सीमा भुक्तानी पाउनेको प्रतिशत		
• नगदमा भुक्तानी पाउने	९६.३%	९४.६%
• जिन्सीमा भुक्तानी पाउने	२३.५%	२४.३%

स्रोत: नेपाल श्रम शक्ति सर्वेक्षण-२०६४/६५

नेपाली श्रमिकहरुकोऔसत आम्दानीमा पनि ठूलो अन्तर छ । एउटै कार्यथलोमा काम गर्ने प्रमुख कार्यकारीको तलव-सुविधा, उसकै कार्यालय सहायकको भन्दा १५ गुणा बढी समेत छ । यहाँ सम्मकी प्रमुख कार्यकारी र उ भन्दा पछिको दोस्रो कार्यकारीको पारिश्रमिकमा समेत २-३ गुना अन्तर छ । "द काठमाडौं पोष्ट"को साउन २३ गतेको समाचार अनुसार नेपालका वाणिज्य बैंकहरुको प्रमुख कार्यकारीहरुको मासिक पारिश्रमिक ५ लाख देखि १५ लाख सम्म छ । तर कार्यालय सहायकहरुको औसत मासिक आम्दानी १० हजार मात्र छ (हे. तालिका-४)।

नेपाल श्रमशक्ति सर्वेक्षण-२०६४/६५ का अनुसार रोजागरीमा रहेकाहरुको औसत मासिक आम्दानी रु. ५ हजार १ सय १७ छ; जहाँ महिलाको औसत आम्दानी रु. ३ हजार ४ सय दुई मात्र छ । यिनीहरुमध्ये अझै पनि सयमा करिब २४ जनालाई पारिश्रमिक वापत नगदको सट्टा जिन्सी दिइन्छ । यो आङ्कडामा श्रमिकहरुको औसत मासिक आम्दानी १० वर्षमा दोब्बर (२१४३ रुपैयाँबाट ५११७ रुपैयाँ) भन्दा बढी हुन पुगेको देखिन्छ । तर ठूलो संख्यामा रहेका श्रमिकहरुले भने राष्ट्रिय रुपमा तय गरिएको दैनिक न्युनतम ज्याला (१९० रुपैयाँ) भन्दा बढी पारिश्रमिक पाएका छैनन् ।

नेपाली अर्थतन्त्र निजामती सेवा, सार्वजनिक संस्थान क्षेत्र, शिक्षण क्षेत्र (सामुदायिक विद्यालय,निजी विद्यालय र विश्व विद्यालय सहित) र होटल तथा पर्यटन/संगठित उद्योगहरु/आइसिटी, सफाइ पसल कामदार समेत काम गर्ने सेवा उद्योग रहेको "औपचारिक अर्थतन्त्र" र मूलत: कृषि क्षेत्र र गैर-कृषि क्षेत्र जस्तै- निर्माण क्षेत्र/सडक आधारित व्यवसाय (स्ट्रिट भेण्डर)/घर आधारित श्रम/यातायात क्षेत्र/घरेलु श्रम रहेको "अनौपचारिक अर्थतन्त्र"को रुपमा विभक्त छ, जहाँ विभिन्न प्रकृतिकारोजगारीका ढाँचाहरु अभ्यासमा छन् ।

तालिका-४:प्रमुख कार्यकारी अधिकृतको वार्षिक तलव-सुविधा

कम्पनी	तलव-सुविधा (ने रु.)
स्ट्याण्डर्ड चार्टर व्याङ्क, नेपाल	१२४.५ लाख
नेपाल इन्भेस्टमेण्ट व्याङ्क	९५.५ लाख
सिद्धार्थ व्याङ्क	७३.८ लाख
हिमालयन व्याङ्क	७५.४ लाख
नाबिल व्याङ्क	५७.४ लाख
लक्ष्मी व्याङ्क	५५.६ लाख
डेभलपमेन्ट क्रेडिट व्याङ्क	३८.९ लाख
एसिइ फिनान्स	३३.१ लख
सानिमा डेभलपमेन्ट फिनासिन्सयल इन्स्टीच्युसन	२०.० लाख
होटल र्‍याडिसन (म्यानेजिङ् डिरेक्टर)	१९.५ लाख
नेपाल डेभलपमेन्ट व्याङ्क	१४.० लाख
श्री इन्भेस्टमेण्ट एण्ड फिनान्स कं.	१३.१ लाख

स्रोत: विजनेस एज, फेब्रुअरी २००७

वेरोजगारी, अर्धरोजगारी र श्रमको अल्पउपयोग दर

नेपालको श्रम वजारमा थुप्रै अमिल्ला पक्षहरु पनि छन् । ती मध्ये एक हो- श्रमको माग र आपूर्ति बीच डरलाग्दो असन्तुलन छ !एकातिर शिपयुक्त श्रमिकहरुको चर्को अभाव छ भने अर्कातिर शीपविहिन जगेडा श्रमिककोफौज व्यापक छ, जसले बेरोजगारीको दर शिखरमा पुर्‍याएको छ। श्रमशक्ति सर्वेक्षण-२०६४।६५ ले यसलाई श्रमको अल्प उपयोग भनेको छ, जसको संख्या सिङ्गो रोजगारीमा रहेकाहरुको करिब एक तिहाईछ । श्रमको अल्प उपयोग भनेको पूर्ण वेरोजगार हुनु, चाहेर पनि पूर्ण रोजगारी नपाउनु, अपर्याप्त कमाई हुनु र आफूले जानेको शिक्षा/सीप अनुरुपको काम नपाउनु हो ।श्रमको अल्प उपयोग गाऊँको तुलनामा शहरमा बढी(५०%) छ । उमेर समूहको हिसाबमा सबै भन्दा बढी (४६%) २०-२४ वर्षका युवा श्रमको अल्प उपयोगभएको देखिन्छ, जसलाई हामी युवा वेरोजगारीको रुपमा उल्लेख गर्न सक्छौं । अर्धबेरोजगारमा पुरुषहरुको सङ्ख्या महिलाको तुलनामा धेरै छ (हे. तालिका: ५)।

नेपाली श्रम बजारमा पहिले कहिल्यै रोजगारीमा सङ्लग्न नभएका ८१ हजार बेरोजगार छन् भने १ लाख ७२ हजार पहिलेको रोजगारी गुमाएकाहरु छन् । नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालयले प्रक्षेपण गरेको पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार हरेक वर्ष करिब ४ लाख नेपाली श्रम वजारमा प्रवेश गर्छन् । यो संख्यालाई खपत गर्न २ अङ्कमा आर्थिक वृद्धिदर हुनुपर्ने दावी अर्थशास्त्रीहरुको छ ।

सामाजिक अशान्ति र हिंसाको मात्रा बढ्नुमा निसन्देह वेरोजगारी पनि एक प्रमुख कारण हो । सामाजिक सुरक्षा प्रणाली भएका विकसित मुलुकहरुमा ४ प्रतिशतसम्मको वेरोजगारी दरलाई सामान्य मानिन्छ । किनकी त्यस्ता देशहरुमा वेरोजगारहरुलाई वेरोजगारी भत्ताको व्यवस्था छ ।

सामाजिक संरक्षणको केही पनि व्यवस्था नभएको हाम्रो मुलुकमा सर्वेक्षणले उल्लेख गरेको वेरोजगारीको अवस्थाले“डरलाग्दो” स्थितिको संकेत गर्दछ ।देशभित्र रोजगारीको अवसर कम वा हुँदै नहुनु र रोजगारी पाई हाले तापनि मुख्य काममा साताको ३९ घण्टा भन्दा कम कामको स्थिति हुनुले नेपालमा वैदेशिक रोजगारी प्रति अस्वाभाविक आकर्षण छ । तथ्याङ्कले भन्छ कूल रेमिट्यान्स (विप्रेषण) कमाईको १७% स्वदेशबाट र ८३% विदेशबाट छ, जहाँ स्वदेशको वार्षिक औसत परिवारको आम्दानी रु. २८ हजार ९ सय छ भने विदेशको वार्षिक औसत परिवारको आम्दानी रु. ८० हजार छ ।वैदेशिक रोजगार विभागले गत जेठ महिनामा उपलब्ध गराएको पछिल्लो १० महिनाको तथ्याङ्क अनुसार झण्डै ७०० नेपाली हरेक दिन कामको खोजीमा देशबाट बाहिरिन्छन्, तर दु:खको कुरा झण्डै १% ले विदेशी भूमीमा ज्यान गुमाउँछन् । यसको अर्थ हो, सरदर ७ जनाको दरले प्रत्येक दिन आफन्तहरु नेपालमा लास बुझ्न विवस छन् ।

तालिका-५ः वेरोजगारी, अर्धरोजगारी र श्रमको अल्पउपयोग दर

रोजगारीमा वेरोजगारहरुको स्थिति			
• कहिल्यै काम नगरेका वेरोजगारहरु	८१,०० ०	महिला	३९,०००
• काम गुमाएका वेरोजगारहरु	१७२,०० ०	महिला	८७,००० ०
• ज्याला रोजगारहरु	८२,०० ०	महिला	३३,०००
• स्वरोजगारहरु	२९,०० ०	महिला	१३,०००
• सहयोगी परिवारजन	६१,०००	महिला	४०,०० ०
• अन्य	१,०००	महिला	१,०००
समय आधारित अर्धवेरोजगारी	६.७%	महिला	६.१%
• शहरमा	६.३ %	महिला	७.६%
• गाऊँमा	६.७ %	महिला	५.९%
श्रमको अल्प उपयोग	३०.१%	**उमेर समूह**	
✓ प ूर्ण वेरोजगार	२.१%	○ ०-२४ वर्ष	४६%
✓ च ाहेर पनि पूर्ण रोजगारी नपाउने	६.७%	○ ५-२९ वर्ष	३९.१%
✓ अ पर्याप्त कमाई हुने	८.१%	○ ५-१९ वर्ष	३५.३%
✓ f शक्षा सुहाँउदो पेशा नभएका	१३.२%	○ ०-३४ वर्ष	३०.९%
शहरमा	५०%	○ ५-५९ वर्ष	१८.९%
गाऊँमा	२७%	○ ० वर्ष माथि	१०.५%
पुरुष	३८.२%		
महिला	२२.८%		

स्रोत: नेपाल श्रम शक्ति सर्वेक्षण-२०६४/६५

श्रमिकः समस्या र चुनौति

परम्परागत रुपमा हामी शोषणको थलो कारखाना देख्थ्यौं । 'त्यहां शोषण हुन्छ, त्यहां संगठित होइन्छ, त्यहींबाट आन्दोलन शुरु गर्ने हो' भन्ने दृष्टिकोण थियो । आज शोषणको क्षेत्र छरिएको छ । आजको श्रम सम्बन्धमा 'आर्थिक प्रक्रिया प्रमुख र प्रतिष्ठानहरूको भौतिक अवस्थिति गौण' हुन पुगेको छ । समसामयिक श्रमको संसारमा धेरै कुरा प्रतिष्ठान भित्रका श्रमिकको बलमा हैन "बजारको शक्ति"द्वारा निर्धारण हुन थालेको छ । हिजो "वर्ग" एक ठाउंमा केन्द्रीत थियो तर आज "वर्ग" सबैतिर छरिएको छ ।विश्वव्यापी रुपमै अहिले श्रमको विविधिकरण भएको छ, कोही 'कम्प्युटरबेस्ड (कम्प्युटर-आधारित)' श्रमिक छन् भने कोही 'होमबेस्ड (घर-आधारित)' श्रमिक !

परम्परागत रुपमा परिभाषित "सर्वहारा वर्ग" को अवस्थितिमाथि पनि आजभोली प्रश्न उठाउन थालिएको छ । पहिलेको परिभाषामा सर्वहारा भनेको उस्तै कार्यवस्था र एकैखाले जीनवशैली भएको समूह हो । आजको समाजमा श्रमिक रहने ठाँऊ, कामको सामाजिक संगठन, आवास, उपभोग र सामाजिक संलग्नतामा व्यापक परिवर्तन आएको छ । आज औपचारिक अर्थतन्त्रमा कार्यरत श्रमिकहरु आफूले काम गर्ने ठाँऊको सहकर्मीभन्दा भिन्न साँस्कृतिक परिवेसमा फुर्सदको क्षण विताऊंछन् ।

नेपालको श्रम क्षेत्रलाई नियमित गर्न आवस्यक कानूनको अभाव छ । जति कानुन छ, त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा समस्या रहिरहेको छ । कम्युनिस्ट पार्टीको सदस्य लिना साथ "की सबैलाई सर्वहारा-श्रमजीवी मान्ने, नभए आजको दुनियाँमा सबै 'मध्यम वर्ग' मान्ने" सतही विश्लेषणले ठाँउ पाएको छ । सार्वजनिक ठाउँमा "मास (सवै जनता)" को कुरा गर्ने र आन्तरिक छलफलमा मात्र "क्लास (वर्ग)"को कुरा गरि टोपल्ने पार्टी राजनीतिले पनि श्रम समस्या हल गर्न अप्ठारो पारेको छ ।

यसरी वर्ग के हो, वर्गको काममा किन जोड दिनु पर्छ र वर्ग संघर्ष भनेकै के हो भन्नेमा समेत अलमल तथा अन्यौल देखिएको छ । काम लगाउने र काम गर्नेको स्वार्थको अन्तर के हो (हे.तालिका-६)? त्यसलाई समाधान कसरी गर्ने ?श्रम बजार लचकता चाहियो भन्ने उद्यमी/इलमी का चासो र रोजगारी वा आम्दानीको नियमितता वा ग्यारेन्टी हुनुपर्‍यो भन्ने श्रमजीवीहरुको चासोलाई हल कसरी गर्ने भन्नेमा समेत निति निर्माताहरु अलमलिएको देखिन्छ ।

तालिका-५: श्रमिक र रोजगारदाता;कामका बारेमा फरक-फरक चासो

रोजगारदाताको चासो	**श्रमिकहरुको चासो**
थोरै, कम वा केही पनि सुविधा नदिइ तोकिएको न्युन ज्यालामा काम गराउने	समान सुविधा, थोरै वा समानुपातिक रुपमा सुविधा बढ्ने गरी काम गर्न पाउनु पर्ने
कति वेला काममा लगाउने भन्ने कुरारोजगारदाताको स्वेच्छामा हुनु पर्ने	श्रमिकको आवस्यकता र अनुकुलतामा शिफ्टको समय तोकिनु पर्ने
कामको घण्टा आफ्नो स्वेच्छामा तल माथि गर्ने	न्युनतम कामको घण्टा निश्चित गर्ने
छुट्टि कम गर्ने, सट्टा विदालाई निरुत्साहित गर्ने	नीजि वा परिवारको आवस्यकतालाई ख्याल गरेर कामको समयमा लचकतापूर्ण समय-तालिका प्रयोग गर्ने

शिशु स्याहार, कार्यालय, तलव-सुविधा र कार्यथलोको सुरक्षामा हुने खर्चलाई जोगाउन श्रमिकलाई केही काम घरमै गराउन पाउनुपर्ने	आफूलाई सजिलो रफाइदा हुने भएमा मात्र घरमा काम लैजाने
पूरै समय वा स्थायी रुपमा श्रमिकलाई नियुक्ति नगर्ने, कामको लचकतामा नै अडिइ रहने	कामको लचकता र तोकिएको मापदण्ड मध्ये जता लाभ हुन्छ त्यसै गर्न पाउने अवसरको माग गर्ने
अनुसासन र उत्पादकत्वमा जोड दिने	उत्प्रेरणा र इन्सेन्टिभको माग गर्ने
बजारको "माग र आपूर्ती"को आधारमा सुविधा तल-माथि हुनेमा जोड दिने	श्रममापदण्ड लागू गर्नेमा अडिने
???	???

राज्यले शुरु गरेको सामान्य नीतिगत निर्णयलाई प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गरेमा मात्रै पनि कतिपय समस्या हल हुन सक्छ । उदाहरणको लागि कमरेड माधव कुमार नेपालको नेतृत्वमा रहेको सरकारले आफ्नो नीति कार्यक्रममा श्रमक्षेत्रमा दुरगामी प्रभाव पार्ने २ वटा कार्यक्रम घोषणा गऱ्यो । पहिलो थियो- देशभरी रहेका रिक्सा चलाकलाई रिक्साको मालिक बनाउने प्रस्ताव! रिक्सा भाडामा लगाई खाने उद्यमीका रिक्सा बैंक मार्फत किनी उनकै मजदुरलाई दिने, यसबाट पहुँचवालाहरुले रिक्सा-भाडा व्यवसायबाट हट्ने र यो क्षेत्रबाट ज्याला मजदुरीको अन्त्य गर्ने !! व्यवसायिहरुमा रहेको अनावस्यक लोभ तथासरोकारवाला कर्मचारीहरुमा आवस्यक जाँगर र बुझाईको कमीका कारण १० करोड रुपैया बैंकमा त्यसै थुप्रिएको छ; सयौंको संख्यामा आवस्यक मापदण्ड पुरा गर्ने रिक्सा श्रमिक लाभबाट अझै बञ्चित छन् ।

दोस्रो, सामाजिक सुरक्षा कोषको स्थापना । सरकारले लगाएको १ प्रतिशत पारिश्रमिक करबाट श्रमिकले करोडौं रुपयाँ जम्मा गरि सकेका छन् । विकसित देशमा यत्ति काम गर्नका लागि नियम तर्जुमाको थुप्रै पापड वेल्नु पर्थ्यो । यो रकमलाई ट्रेड युयिनहरु सम्मिलित कार्यदलले सिफारिस गरे झैं "सामाजिक सुरक्षा कोष"मा जम्मा गर्ने क्याविनेट निर्णय मात्रै भइ दिएको भए नेपाल ख्यालख्याल मै "कल्याणकारी राज्य"मा रुपान्तरित हुने थियो । कुनै श्रमिक कामबाट निकालिंदा उद्योग-धन्दामा तालावन्दी गर्नुको साटो श्रमिकहरु सामाजिक सुरक्षा कोषको कार्यालयमा वेरोजगारी भत्ता थाप्न पुगेका हुन्थे । इलमी उद्यमीले एकमुष्ट आफ्नो योगदान दाखिला गरेर श्रम विवादको झमेलाबाट पार पाउँथ्यो भने, श्रमिकहरुले पनि त्रिपक्षीय योगदानको आधारमा खडा गरिएको कोषका कारण वेरोजगार भत्ता, स्वास्थ्य उपचार, दुर्घटना भत्ता र मातृत्व संरक्षण सुविधा तत्काल पाउने थिए ।

आजको परिवर्तित सन्दर्भमा के हामीहरु श्रमको संसारप्रति न्याय गर्न सक्छौं होला त? एक चोटी सबैमिली सोच्ने पो हो की?!

-विष्णु रिमाल
२०६७ साउन